

ALEVÎ-BEKTÂŞÎ KÜLTÜRÜNDE HZ. MUHAMMED (SAV)

Doç Dr. M. Saffet SARIKAYA*

Türkiye Alevîliği Müslümanlar arasında ortaya çıkan Şîî fırkalarından farklı kendine özgü bir yapılanmaya sahiptir. Bu kendine özgü yapı, VII/XIII y.y.'da Anadolu'daki sosyo-dini kaynaşmaların bir sonucu olarak oluşmaya başlamış, IX-X/XV-XVI. y.y.'daki Hurûfî ve Safevî tesirleriyle şekillenmiş,¹ değişen sosyo-politik şartlarda mütecanis olmayan bir zümreleşmeye neticelenmiştir. Bu nedenle günümüzde, Alevîlik olgusunun sosyal grup olarak mezhep mi, tarikat mı, kültürel olgu mu vs. olduğu hakkında farklı yorum ve kabuller dile getirilir. Bektâşîlik de Hacı Bektaş Veli'ye nispet edilen, ancak az önce ifade ettiğimiz Alevîlik olgusu içinde oluşumunu tamamlayan bir tarikat hareketidir. Ancak Bektâşîliği, çokça ifade edilen şekliyle Şehir Bektâşîliği Köy Bektâşîliği² diye tasnif edersek ikincisinin klasik tarikat örgütlenmesinden çok şey kaybettiğini, taşra/çevre sosyal kültürü içinde kendine has bir yapılanmayla karşımıza çıktığını söylemek durumundayız; ki, bu grup günümüz Alevîliğinin en büyük zümresini teşkil eder. Diğer Alevî zümreleri ise oluşumlarıyla ilgili tarihi arka plana bağlı olarak çoğu kere kendilerini Hacı Bektaş'a nispet ederler ve-veya onu yol büyüklerinden bir eren olarak saygıyla yâd ederler.

Bu tebliğimizde Türkiye'de asırlarca bir arada yaşadığımız Alevî-Bektâşîlerin Hz. Muhammed (sav) hakkındaki inançlarını ortaya koymaya çalışacağız. Bunu yaparken öncelikle Hacı Bektaş Veli'ye nispet edilen yazılı literatür, XV-XVI. asırda oluşan bir kısmı menkıbe türü yazılı literatür ve Alevî-Bektâşî kültürünün büyük ölçüde şifahi gelenekle oluştuğu gerçeğinden hareketle son dönemlerde yazılı metin olarak tespit edilen deyiş ve nefesleri kullanacağız. Ancak bununla

* SDÜ İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Öğretim Üyesi

¹ Bk., A.Y. Ocak, "Alevî"md. *DİA*, II/369; M. Z., Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, 50.

² Bu tasnif asrın başlarında Besim Atalay, *Bektâşîlik ve Edebiyatı*, 19; M. F. Köprülü, gibi araştırmacılar tarafından yapılmış ve günümüzde bazı araştırmacılarda bu tasnifi benimsemişlerdir. Meselâ Bk., Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevîlik Bektâşîlik*, Ankara 1990, 52-53; İ. Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar, Alevîlik-Bektâşîlik Araştırmaları*, çev., T. Alptekin, İstanbul 1993; 25. Bu tasnifin daha realist adlandırması Dedegân kolu, Çelebiler kolu şeklinde ifade edilir. E.R. Fıçlalı, *Türkiye'de Alevîlik Bektâşîlik*, Ankara 1990, 191-195.

yetinmeyip tebliği, gerek Alevî çevreler, gerek konuyla ilgili araştırma yapanların güncel çalışmalarla destekleyerek yaşayan Alevîlik'teki durumu da tespite gayret edeceğiz. Konu, Hz. Muhammed(sav) hakkındaki dinî literatürde yer alan nispeten kitâbî bilgilerin Alevî-Bektâşî kültürüne yansıyan boyutuyla; münhasıran Alevî-Bektâşî geleneğinde hakim olan Hz. Muhammed ile ilgili menkıbevî boyutla ve Hz. Peygamber'e nispet edilen sünnet ve hadis olgusunun Alevî-Bektâşîler tarafından benimseniş boyutuyla ele alınacaktır. Böylece bir taraftan Alevî-Bektâşîlerin Hz. Muhammed(sav) tasavvurundaki Kitâbî unsurları; bir taraftan da bunların Anadolu'da yaşayan Sünnî halk inançlarıyla örtüşen taraflarını ortaya koymaya çalışacağız.

Bütün Müslümanlarda olduğu gibi Alevî-Bektâşîlerde de Hz. Muhammed'in peygamberliği kabul ve tasdik edilir. Mevcut metinlerden bunu kolayca tespit etmek mümkündür. Özellikle nesir metinlerde Allah'a hamd ile başlayan mukaddimeler Rasûlüllah'a övgü ile devam eder. Hacı Bektaş, *Makâlât*'ına başlarken Allah'a hamd ettikten sonra "*Ve dahi selam ve salavât ol peygamberler serverine ve mürseller ulusuna ve enbiyaların ve evliyâların mihterine olsun kim dükeli 'âlemi onun dostluğuna yarattı*",³ diyerek, Hz. Muhammed (sav)'i salât u selâm ile yad edip, Enbiya 17/107. ayete telmihte bulunmuştur. Yeminî *Faziletname*'sinde ise Hz. Muhammed (sav) hakkında şu bilgiler yer alır: "*Mirac gecesi Muhammed, Tanrıya en yakın olduğu yere vardı. Her yandan gelen 'Muhammed' sözlerini eşiddi. Cümle varlık dünya ve ahirette ümidini ona bağladı. Peygamber, Sidretü'l-Müntehâ'ya, yani ondan öteye geçilmeyecek bir yere ulaştı ki bütün belirtiler, görünen varlıklar orada noktalandı. Miraçta Tanrı, yüzünün gücünü ona gösterdi. Çünkü Hakk'ın didâri apaçık oldu. Muhammed her şeyi gördü. Tanrı'ya yalvardı, secde etti onun cemalini gördü. Bu mutluluk başkasına nasip olmamıştır. Muhammed yaratılmışların sultanı, bütün yalvaçların imamıdır. Onun sözleri Tanrının sözleridir. Peygamber'e inanmayan murdardır. Gerçeklerden beridir. Bilgiden, Bilgelikten uzaktır. Böyleleri insan biçiminde hayvandır. Onu bilmeyenler, Yaradan'ı ve yarattıklarını bilmezler.*"⁴ Yeminî burada Hz. Muhammed(sav)'in miraçta Tanrı ile yüz yüze görüşmesini bir ayrıcalık olarak zikretmiş, ve O'nun bütün peygamberlerin önderi olduğunu ve O'nun sözlerinin Tanrı sözü gibi değeri olduğunu

³ Hacı Bektaş Velî, *Makâlât*, haz. E. Coşan, İstanbul trz.,1.

⁴ Yeminî, *Hz. Ali'nin Faziletname*, 6. baskı, çev., A. Altınkaş., İstanbul 1994, 22-23.

vurgulamıştır. Peygamber'e inanmamayı murdarlık ve hayvanlıkla eşdeğer görmüştür.

Aynı bilgileri, Alevî-Bektâşî deyiş ve nefeslerinde sıklıkla gözlemleme imkanına sahibiz. Örneğin Kul Himmet kendi yollarının sevgi yolu olduğunu belirterek bu sevgiyi tasvir ettiği şiire Allah-Muhammed-Ali muhabbetiyle başlar ve bunları birbirinden ayırmaz:

*Mahabbettir Lâilâhe illâllah
Mahabbettir Muhammed Resulüllah
Mahabbettir Ali Şah veliyyullah
Üç isim, manada birdir mahabbet⁵*

Şah İsmail ise O'nun peygamber olarak gönderilişini şu beyitleriyle müjdeler:

*Şefiü'l-müznibin Hak'dan Muhammed Mustafa geldi
Cihan ehline fahr olsun anın tek mücteba geldi⁶*

Yemînî, O'nu meşhur adlarıyla selamlarken O'nun İlahî kelâmı dile getiren hak Peygamber olduğunu vurgular:

*Ahmed ü Mahmûd ol Muhammed Mustafa
Ana kardeşim dedi ol Rahmeten-lil'alemin
Cümle enbiya server çün Mustafadır
Nutk-u kelâm-ı haktır peygamber-i Hudâdır⁷*

Yine Hatipoğlu ve Şah İsmail'in şu beyitleriyle, peygamberi âlemin yaratılış sebebi olarak görüp bunun izahını yaparak, O'nun hak peygamber olduğunu vurgular ve O'nu inkar edenleri cehennem beklediğini ifade ederler:

*Muhammed dîn ü imân Mustafâdur
Muhammed rahmet-i Hakdır cihana
Muhammed huccet-i Hakdır Hudâdan
Muhammed sözi Kur'an Mustafâdur
Muhammed kullara Haktan atâdur
Muhammed ahd(u)peymân Mustafâdur
Muhammed fahr u âlemdir Hudâdan
Muhammed ferd ü fermân Mustafâdur
Muhammed menba-ı cûd-ı keremdür*

⁵ İ. Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, Ankara 1998, II, 301.

⁶ İ. Arslanoğlu, *Şah İsmail Hatayî ve Anadolu Hatayîleri*, İstanbul 1992, 59.

⁷ İ. Özmen, II, 49.

Muhammed nûr-ı Yezdân Mustafâdur

Muhammed mûciz-i envâr-ı Hakkdur
Muhammed kân-ı furkan Mustafadur

Tamâmât evliyânun rehberüdür
Hatâ vu küfr(ü) illetten berîdür⁸

Ey güneş yüzlü seni her kimse ki Hak bilmedi
Ta'nla mahşerde anın yüzi karadır ya Nebi

Çün senin hoşluğına yaratdı Sâni' âlemi
Ayağın toprağına canım fedadır ya Nebi

Her münafik kim seni gönlinde inkar eyledi
Ta ebed yanmağ cehennemde revadır ya Nebi⁹

Kul Himmet Hz. Muhammed(sav) zamanında yapılan çeşitli savaşları destanlaştırarak mısralara dökmüş, adeta manzum bir siyer dile getirmiştir. Örnek olarak, onun Uhud savaşını anlattığı uzun destanından, savaş esnasında Hz. Peygamber'in düştüğü sıkıntıyı ve bunun inanan kalplerde yarattığı teessürü dile getirdiği şu mısraları veriyoruz:

Zayıf oldu İslam askerin işi
Arada da kaldı gazilerin başı
Şehit düştü Muhammed'in ön dişi
Anda çok ağladı Eyyub Ensari¹⁰

Hz. Muhammed(sav)'in son peygamber oluşu, hemen her Alevî-Bektâşî şairi tarafından vurgulanmıştır.

Muhammed bil ki hatmi 'l-enbiyâdur
Muhammed gevher-i kân Mustafâdur¹¹

Şah İsmail'in aşağıdaki şiiri ise onun ahirette mü'minlerin şefaatchisi olarak kabul edildiğine dair güzel bir örnektir.

Asiyim yüzüm karasın sil Muhammed Mustafa
Dertliyim derdim çaresin kıl Muhammed Mustafa
Yerde görmez gökte görmez kör münafıklar seni
Yerde sensin gökte sensin ya Muhammed Mustafa
Başı üryan sine gîryan kamu efgan ağlaşır

⁸ A. Güzel, *Hacı Bektaş Velî ve Makâlât*, 2.baskı, Ankara 2002, 288-289.

⁹ İ. Arslanoğlu, 57-58.

¹⁰ İ. Özmen, II,313.

¹¹ A. Güzel 289

*Çağrışub feryad ederler ya Muhammed Mustafa
Dâr-ı vechin çektiler iki gözüm nûruna
Neyleyim görmedi gözüm ya Muhammed Mustafa
Men ne işledim kimseler bilmez halim
Yazılı defterin içre sil Muhammed Mustafa
Ruz-ı mahşerde gelüben şefaât senden bize
Vardığın mirac hakkıyçün ya Muhammed Mustafa
Hatayi 'm isyan içinde yüz tutup hazretine
Ayıbımızı gelem yüze ya Muhammed Mustafa¹²*

Hız. Muhammed(sav) ile ilgili bu bilgi ve inançlar çoğu kere tasavvufî bir formda ve orta çağ zihniyetiyle geliştirilen bir peygamber tasavvuruyla içselleştirilmiştir. Yani Hız. Muhammed Kur'an'da kendisine hitap edilen, sahabenin görüp benimsediği peygamberin ötesinde, doğumundan itibaren bazı harikulâdelikleri beraberinde taşıyan ve ölünceye kadar bu mucizelerle içli dışlı, neredeyse insanüstü bir peygamber olarak tasavvur edilmiştir. Sünnî çevrelerde hâlâ daha çeşitli münasebetlerle okuduğumuz *Mevlîd*'de ifade edilen beyitlerin benzerlerine Alevî-Bektâşî metinlerinde tesadüf etmek pek de şaşırtıcı değildir. Nitekim Şah İsmail'in iki şiiri bunun çok çarpıcı bir örneğidir:

<i>Şu Aleme bir nûr doğdu Muhammed doğduğu gece Yeşil kandilden nûr indi Muhammed doğduğu gece</i>	<i>Muhammed anadan düştü Kafirlerin aklı şaştı Bin kilise yere geçti Muhammed doğduğu gece</i>
<i>Anda göbeği kesildi Gözüne sürme çekildi İsmi Muhammed okundu Muhammed doğduğu gece</i>	<i>Ağlayan uşak avındı Doğuran ana sevindi Kafirler imana geldi Muhammed doğduğu gece</i>
<i>Huri kızlar geldiler Muhammed dinin sordular Nûrdan kundağa sardılar Muhammed doğduğu gece</i>	<i>Muhammed kalktı oturdu Ali hizmetin yetirdü Yer gök salavat getürdü Muhammed doğduğu gece</i>
<i>Melekler hazır hepsi Doldu Muhammed tapusu Açıldı cennet kapusu Muhammed doğduğu gece</i>	<i>Şah Hatayi 'm der dervişler Sağ olsun cümle kardeşler Secdeye indi ağaçlar Muhammed doğduğu gece¹³</i>

¹² Özmen, II, 181

¹³ Özmen, II, 166.

Der Nâ't-ı Resul (sav)

*Ol şem ' ki nûr-ı enbiyâdır
Ol nûr ki mâh-ı evliyâdır
Didi ana hayy-ı sâni-i pâk
Levlâke lemâ halektü 'l-eflâk
Müş tâkı anın kamû peygamber
Mâ mûri anın mülûk-i Sencer
Ol izi tûrab kurretü 'l-ayn
Ol mâye makam-ı kabe kavseyn
Ol kıldı münevver âftâbı
Şak itdi eliyle mâhtâbı
Kâfir diledi delil-i tavzih
Rik etdi anın elinde tesbih
Çün bâd-ı seher peyâma geldi
Ahû yügürüb selâma geldi
Kasd itdi ana çü hasm-ı bed-hû
Şehd oldı anın önünde agû
Gül virdi anın der sıfatın
Kumrular ohudu mu 'cizâtın
Daş mü 'ciz-i birle dile geldi
Hem sâyesi nûrı bile geldi
Ayâğı basan yer oldı sartaç
Cevlân-ı Burâk sûy-i miraç
Ta 'n itdi felekde mihrü âye
Salmadı vücudi yere sâye
Din leşkerine himâyet itdi
Hak yolu bize hidâyet itdi
Öz ümmetine kılub güzide
Oldı dü cihanda nûr-ı dîde
Hem şanına münzel oldı Kur 'an
Gark eyledi küfri oldı Fûrkan
Çün hatm-i delili Rûşen oldı
Eşcâr eğildi secde kıldı
Nûr itdi yeri yüzi çerağı
Pür itdi saçı kamû dimağı
Ol şeb ki yürüdi sûy-i Cebbar
Cibril önünce gaşiyedar
Hak hazreti sâru yol varanda
Refrefle tükildi sündüs anda
Hatm oldı cemi ' -i enbiyâde
Oldı melekût ana piyâde
Ruhü 'l-kuds oldı gaşiyedar
Geçdi yedi gökleri sebekbar
Nâlin hacetse basdı arşa*

*Nûr rehi doldı arş ü ferşe
Ger cümle peygamber itdi mû'ciz
Mu'cizde kamûnı kıldı aciz*¹⁴

Bu şiirlerde Hz. Peygamberin hayatı neredeyse baştan sona bir mucizeler yumağı şeklinde dile getirilmekte, bütün peygamberlerin mucize konusunda ona karşı aciz kaldıklarını iddiasıyla pek çok mucize sıralanmaktadır.

Seyyid Hüseyin ve Yemînî'de Hz. Ali'nin doğumuyla ilgili açıklamalarında, henüz daha kendisine risâlet görevi gelmemesine rağmen Hz. Muhammed'i, Hz. Ali'nin annesi Fatma binti Esed'le konuşma ve ilişkilerinde peygamber gibi kabul edip, tevhid inancına sahip olduğunu kabul eden birisi olarak nitelemektedirler.¹⁵

Hemen bütün tasavvuf geleneğinde olduğu gibi Alevî-Bektâşîlerde de Hz. Muhammed ile ilgili inançlar tasavvufî bir forma sahiptir. Özellikle Muhyiddin ibnü'l-Arabî ile Anadolu'da oluşan sûfî zümrelerde bariz izlerini gördüğümüz vahdet-i vücud anlayışı çerçevesinde nûr-ı Muhammed veya hakikât-i Muhammed* denilen anlayışı Alevî-Bektâşîlerde belirgin bir biçimde ve Hz. Ali'yi de bu anlayışın bir parçası kılacak farklı bir tarzda bulmaktayız. Bu tarz

¹⁴ Arslanoğlu, 161-162.

¹⁵ Seyyid Hüseyin, *Şerhu Hutbetü'l-Beyân*, Süleymâniye Ktb., Laleli 1496, 73a-75a; Yemînî, *Hz. Ali'nin Fazilet-nâmesi*, 25-27. Rivayet özetle şöyledir; Fatıma velâyet nûruna sahip bir erkek evlad istemektedir. Hz. Muhammed'in tavsiyesine uyarak çocuğunu Ka'be'nin Tanrısından ister ve Hz. Muhammed'e bağışlar, adetâ mucizevî bir hamilelikten sonra Hz. Ali dünyaya gelir ve Hz. Muhammed tarafından terbiye edilip yetiştirilir.

* Nûr-ı Muhammedî veya Hakikat-i Muhammedî: Muhtemelen yeni Eflatuncu felsefenin etkisiyle tasavvufî düşüncede yer bulan, felsefecilerin Akl-ı kül dedikleri taayyün mertebesinin ilkidir. Yani Allah'tan ilk sudur veya tecelli eden şey Muhammed'in nûrudur ve bu nûr bütün peygamberlerde tecellî ederek Hz. Muhammed kendisinde kemal bulmuştur. Bk. Demirci, "Nûr-ı Muhammed", *DEÜİFD*, c.I, İzmir, 1983, Bu anlayışın nebevî dayanaklarından bahsedilmekle birlikte bu rivayetlerin çoğu uydurma ve ihtiyatla yaklaşmayı gerektirmektedir. Bk. A. Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Ankara 2000, 121-128. Ancak anlaşılabilir ki Hz. Muhammed(sav) Kur'anî peygamber anlayışının ötesinde, insan-ı kâmil makamıyla ilgili yorumlar vasıtasıyla zamanla kozmik varlık sebebi haline getirilmiştir. Bk. H. Kırbaçoğlu, "Hz. Peygamber Tasavvurunun Dönüşümü: Paradigma'dan Paragon'a Paragon'dan Kozmik İlkeye", *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu (Tebliğler)*, 19-20 Nisan 2001, Isparta, 129-139.

özellikle Hz. Ali'ye nispet edilen velâyet vasfının nübüvvetin devamı gibi anlaşıldığı tasavvufî-Şîî düşünceyle¹⁶ de örtüşerek nûr-ı Muhammedî'nin maddî tezahürleriyle ilgili rivayetlerle desteklenir.

Yemîni'nin tasvirine göre; Cebrâîl yaratılıp kendisine Tanrı tarafından “*ben kimim*” sorusu yöneltince cevaptan aciz kalıp otuz bin yıl kararsız bir şekilde uçmuş, havada asılı bir kubbe görmüş, kubbeye varınca içerde bir kandil içinde yarısı yeşil, yarısı ak bir nûr görmüş. Bunu ne olduğunu Tanrı'ya sormayı dilerken, ak nûrdan bir ses gelerek yeşil nûrun hâtemu'l-enbiyâ Muhammed olduğunu kendisinin de onun amca oğlu Ali olduğunu söylemiş; Cebrâîl'e Tanrı'ya vereceği cevabı “*Sen rızıklar verici, alemlerin yaratıcısı ve bağışlayıcı padişahsın, ben ise eksik ve aciz bir kulum*” diye öğretmiştir. Bu nedenle Cebrâîl Hz. Ali'yi üstad olarak tanımış ve ashâb içinde ona ayrı bir hürmet göstermiştir. Yemîni Hz. Ali'nin doğumuyla ilgili verdiği bilgilerde ise; Tanrı'nın Âdemi yarattığını ve yer yüzüne halife kıldığını, alınına kutsal bir ışık koyduğunu ve “*Ey Âdem, bu ışık sevgili peygamberimin nûrudur, sana emânettir. Bu emânetin değerini bil. Bunun yüzünden âlem yaratıldı*”, buyurduğunu ifade ederek; “*Yerle gök bu nûrla doludur. Yaratanın güzelliği başta Âdem olmak üzere bütün Peygamberlere erişti, sonunda Hayber fatihi Ali'de karar kıldı*” diyerek, ilk yaratılışta bir nûrun iki yansıması olarak tasvir ettiği Muhammed ve Ali'nin cismen de aynı nûru taşıdığını belirtmektedir.¹⁷

Bu tavsifi Şah İsmail ve Pir Sultan şöyle terennüm ederler:

*Hak, Muhammed, Ali üçü de nûrdur
Birini alma sen üçü de bir
Onların koyduğu bir doğru yoldur
Daniştı Muhammed böyle der Ali*¹⁸

*Hak, Muhammed, Ali üçü bir nûrdur
Söyleyen Muhammed, dinleyen Ali
Birisini Hak bil üçü de birdir
Söyleyen Muhammed, dinleyen Ali*¹⁹

¹⁶ Bu konuda bk. M. Kamil eş-Şeybî, *es-Sıla Beyne't-Tasavvuf ve Teşeyyü'*, 3. Baskı, Beyrut 1982, 369 vd.

¹⁷ Yemîni, *Hz. Ali'nin Faziletname'si*, Bu nûrun Abdulmuttalib'den iki oğluna geçerek, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin şahsında tezahür ettiği kabul edilir. Bk., Seyyid Hüseyin, *Şerhu Hutbetü'l-Beyân*, 116b.

¹⁸ İ. Özmen, II, 151; İ. Arslanoğlu, 353

¹⁹ İ. Özmen, II, 251

Alevî-Bektâşîler Hz. Muhammed'in bedenen miraca çıkışını kabul ederek bunu kendilerine özgü menkıbevî bir anlatımla dile getirirler. *Buyruk*'da bu konuda nakledilenler özetle şöyledir: Hz. Peygamber Miraca giderken yolda bir arslan gördü, çıkarıp yüzüğünü ona verir ve yoluna devam ederek Sidretü'l-Müntehâ'ya erişir. Orada Tanrı'yla söyleşir. Tanrıyla doksan bin kelam söyleşmiştir, bunların otuz bini ümmete aittir. Altmış bini ise Hz. Ali'de sır olmuştur. Burada Hz. Muhammed'e bal, süt ve elma verilmiştir. Hz. Muhammed Mirac'dan dönerken Mina'da bir kubbe ilgisini çeker ve kapıyı çalıp içeri girmek ister. Kendisine, kim olduğu sorulunca, iki defa “peygamberim” dediği için kapı açılmaz, üçüncüsünde “*sırru'l-kayyûm, hâdimü'l-fıkarâyım, bir yoksulum*” diye cevap vererek içeriye girmeyi başarır.²⁰ Oradakilerin kimler olduğunu sorar. Oradakiler, kırklarız, kırkımız birbirimizin aynıyız, derler. Bir kişinin eksik olduğunu görünce kimin eksik olduğunu sorar; onlar, Selmân'ın bulunmadığını söylerler. Hz. Muhammed onlardan bir nişan isteyince “*Kırkımız birdir, birimiz kırktır*” derler, bir kalkıp kolunu keser kırkından da kan akar. Kırklar pîrlerinin Aliyü'l-Murtazâ, rehberlerinin Cebrâîl (as) olduğunu söylerler. Bir müddet sonra Selmân parsdan yanında bir üzüm tanesi ile gelir. Seyyidü'l-Hâdim olarak üzümü pay etmesini Hz. Peygamber'den isterler.* Hz. Peygamber Cebrâîl'in delâletiyle üzümü ezip şerbet eder ve kırklara pay eder. Kırklar mesti elest olup, “*Allah*” deyip, üryan ve püryan semaya kalkarlar. Hz. Muhammed dahi semaya kalkar, mübarek imamesi başından düşer, kırk pare edip bellerine bağlarlar.²¹

Bu anlatımda Hz. Muhammed'in içeri alınırken yaşadıkları onu küçültme, veya kırklardan aşağı bir derecede görme olarak değerlendirilemez. Burada tamamen dünyadan ve dünyevî makamlardan uzaklaşmayı ifade eden “fakr” ve “terk” anlayışına telmîh vardır. Nitekim Hz. Muhammed üzümü paylaşırması ve semâh esnasında imâme veya ridâsını kırkların beline bağlanmasından dolayı kırklar içinde “mürşîd” makamında en yüksek konumdadır. Cebrâîl rehber, Hz. Ali ise pîrdir. Burada adeta Hz. Muhammed tasavvufî

²⁰ Bu anlatımda her türlü dünyalıktan vazgeçmeyi gösteren *fakr* anlayışı dile getirilmiştir.

* “*Ben kavmin hizmetçisiyim*” şeklinde nakledilen bir hadise telmîh vardır.

²¹ *Buyruk*, haz. S. AYTEKİN, 7-12; *Buyruk*, haz. A.A. ATALAY, İstanbul, 1993, 13-23. Aynı bilgi, bir Alevî dedesi tarafından Y.Ziya Yörükân'a anlatılmıştır, bk, “Anadolu Alevîleri Tahtacılar”, *Darul Fünûn İlahiyat Fak. Mec.*, sene 2, S. 8, 1928, 115-116.

kimliği ve tarikat içindeki yeri belirlenmiş olmaktadır. Bu anlatımda, Ahi-fütüvvet teşkilatında ustalık payesine erme anlamına gelen bel bağlama geleneğinin menkıbevî bir boyutla Hz. Peygamber'e nispetini gözlemlemekteyiz ki, bunun daha realist farklı versiyonları Fütüvvetnâmelerde yer alır. Bektâşîlerde bu toplantının anısına dergahın büyük cem odasına “kırklar meydanı” da denilir, yapılan cemde bu olay yeniden canlandırılmış olur. Bektaşîler ve Aleviler tarafından yapılan cem törenlerinin farklı biçimleri, bu rivayette anlatılan “kırklar cemi”ne dayandırılır. Pek çok Alevî-Bektâşî şairi de olayı manzum olarak dile getirerek adeta hafızalara nakşetmişlerdir.²²

Pek çok Alevî-Bektâşî şairi de olayı manzum olarak dile getirerek adeta hafızalara nakşetmişlerdir. Bir örnek olarak buraya Kul Himmet'in şiirini alıyoruz:

<i>Evveli ahiri Allahu-ekber</i>	<i>Tecelli eyleyip iş başa geldi</i>
<i>Cemalin nûrundan doğdu bu gevher</i>	<i>Gevher arar derya hep cuşa geldi</i>
<i>Muhammed Mustafa İmam-ı Haydar</i>	<i>Çarh-ı felek anda cünbüşe geldi</i>
<i>Oldu bu gevherden Keyvan hu deyu</i>	<i>Dem bu demdir döner devran hu deyu</i>
<i>Muhammed en son peygamber oldu</i>	<i>Erenler gizliydi ol ser-mekanda</i>
<i>Ali evliyaya şah-surur oldu</i>	<i>Muhammed'le Ali bir idi anda</i>
<i>Selman Muhammed'e rehber oldu</i>	<i>Okuyup özünü ulu divanda</i>
<i>Ol günde yürüdü erkan hu deyu</i>	<i>Yedi kez çağırdı sultan hu deyu</i>
<i>Bir üzüm tanesi ol şah elinde</i>	<i>Bir üzüm tanesi getirdi Selman</i>
<i>Kırklar verildi kısmet gününde</i>	<i>Kırklarda ol demde gördüler üryan</i>
<i>Çıkınca Mustafa mirac yoluna</i>	<i>Muhammed şerbeti ezmişti heman</i>
<i>Şahadet eyledi Selman hu deyu</i>	<i>İçti şerbetten her can hu deyu</i>
<i>Kırklar dahi içtü cümle mest oldu</i>	<i>Kırkların birine neşter uruldu</i>
<i>Şah-ı merdan cümlesinden üst oldu</i>	<i>Aktı kanı cümle isbat olundu</i>
<i>Hezar post bağlayıp kemerbest oldu</i>	<i>Hak anda mevcuttu mevcut bilindi</i>
<i>Semâha girdiler hemen hu deyu</i>	<i>Hu Allah çağırdı Sultan hu deyu</i>
<i>Hu demenin aslı böyledir böyle</i>	<i>Kul Himmet meydanda sermest olalı</i>
<i>Zahid nedir sözün gel beri söyle</i>	<i>Gel sende boyan yüzün hu deyu</i>
<i>İmanın tazele şehadet eyle</i>	<i>Ali'nin aşkına yola düşeli</i>
<i>Gel sende yüzünü boyahu deyu</i>	<i>Hayali gönümde mihman hu deyu²³</i>

Bu kıssayla bağlantılı olarak, *Buyruk*'ta “Hz. Peygamber'in *tariklenmesi*” diye bir başlıkta özetle şunlar nakledilir: Allah'tan şu

²² Bk., İrené Melikoff, 65-66; İ. Zeki Eyüboğlu, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik*, İstanbul 1990, 312-315.

²³ İ. Özmen, II, 300

hitap gelir: “*Ya Habibim Muhammed, seninle bizim aramızda muhabbet hasıl oldu, tarik altından geç ki kıyamete değin aramızda ağyar olmasın. Sende cevr, bizde sitem ve zulüm olmaya*”. Hz. Peygamber Tanrının huzurunda durur, Rıdvan cennetten Tuba ağacından bir çubuk getirir, ve Allah Te‘âlâ bu çubukla Rasûlüllah’a bir kere vurur. Çubuğun kabzasından yediler, vuruştan hasıl olan nûrdan on iki imamın nûru hasıl olur. Hz. Muhammed bal, süt ve elma ile niyâza durur, Cenâb-ı hak Bakara 2/165 ve Al-i İmran 3/31.* ayetleri okuyarak onun niyâzın kabul eder.”²⁴

Bu rivayet ve olgu, Alevî-Bektaşî zümrelerinde yola girerken gördüğümüz “*tarikleme*” geleneğinin delili olarak Hz. Muhammed nispet edilen bir olay olduğu kadar, onların Hz. Muhammed’i kendi yaşayışlarıyla içselleştirmelerinin göstergesidir. Benzer bir çaba müsâhiplik geleneğinde de kendini gösterir. Yine Buyruk’a göre; Hz. Peygamber Mirac dönüşü ashâb arasında musahiplik yapılmasını diler ve Hz. Ali’yi kendisine müsâhip seçer. Ol demde birlik hasıl olur, Hz. Muhammed mübarek kuşağın açmış Şâh-ı Merdân Aliyye’l-Murtazâ’yı bağrına basmıştır. İki bir gömlekten bir baş göstermişler, Hz. Rasul, Ali hakkında; “*Lahmike lahmî, demmike demî, rûhike rûhî, cismike cismi*”²⁵ buyurmuştur.²⁶ Ahilerdeki yol kardeşliğinden geliştirilen bu gelenek bazı kaynaklarda, Kitâbî olarak Medine’ye hicretten hemen sonra Müslümanlar arasında yapılan muâhatlıkla aynîleştirilmiştir.²⁷ “*Lahmike lahmî*” sözü ise Alevî-Bektaşî geleneğinde bir sır olarak algılanıp, hakkında deyişler söylenmiş, bunu kabul etmeyenler ise münafıklık ve mürtedlikle itham edilmişlerdir.

* Ayetlerin Türkçesi şöyledir:
Bakara 2/165: “*Halbuki imana ermiş olanlar Allah’ı başka her şeyden daha çok severler*”

Âl-i İmran 3/31: “*Deki (ey Peygamber), eğer Allah’ı seviyorsanız bana tâbi olun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı affetsin; zira Allah çok affedicidir, rahmet kaynağıdır.*”

²⁴ Buyruk, 144-145.

²⁵ Seyyid Hüseyin, *Şerhu Hutbetü’l-Beyân*, 118b; Razavî’nin *Fütüvvetnâme-i Kebîr*. Ancak kaynaklarda böyle bir rivayet bulunamamıştır. Bu söz hakkında geniş bir değerlendirme için bk., A. Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*,

²⁶ Buyruk, 11.

²⁷ Bu konuda müstakil bir çalışma için bk., Haydar Kaya, *Musâhiplik*, İstanbul, 1989.

Yukarıda Yemînî'nin Hz. Peyamberin sözünü Tanrı sözüyle eş değer gördüğünü belirtmiştik. Dolayısıyla Alevî-Bektaşîlerin Rasûlüllahın sünnetine uyma konusunda diğer Müslümanlardan farklı düşünmediklerini rahatlıkla söyleyebiliriz. Ancak sünnetin neliği konusunda malzeme sağlayan hadis bilgisinde Alevî-Bektaşîlerin, diğer sûfî zümrelerden çok da farklı olmadıkları, şifahî geleneğe bağlı olarak sağlıklı bir hadis kültürüne sahip bulunmadıkları anlaşılmaktadır. Alevî-Bektaşî literatüründe geçen hadisleri dinî-tasavvufî konuları muhtevî hadisler; Hz. Ali ve ehl-i beyt ile ilgili hadisler şeklinde tasnif mümkündür. Alevî-Bektaşîlerin dünya görüşleri çeşitli tasavvufî anlayışların tesiriyle şekillendiği için hadis olarak kullandıkları metinler de çoğu kere halk nazarında meşhur olan rivayetler nev'inden olup, bir kısmı zayıf, bir kısmı uydurma, bir kısmı kelâm-ı kibar çok azı ise sahih nitelikli rivayetlerdir. Hz. Ali ve ehl-i beyt ile ilgili rivayetlerde de benzer durumu gözlemlemek mümkündür. Hz. Ali'nin faziletine dair rivayetler, sağlıklı bir eleştiriye tabi tutulmadan ve bir kısmı Şîî kaynaklı olarak eserlere ve şiirlere derdest edilmiştir. Ancak burada Alevî-Bektaşîlerin İran Şîliğinden farklı, diğer Müslümanlarla benzer bir hadis anlayışına sahip olduklarını söylemek gerekir. Yani onlar, sadece Hz. Muhammed (sav)'e nispet edilen sözleri hadis olarak kabul ederler, imamlara nispet edilen sözleri ise hadis olarak kabul etmezler.

Sonuç olarak Alevî-Bektaşîler, tıpkı Anadolu'da yaşayan diğer Sünnî Müslüman halk gibi bir peygamber tasavvuruna sahiptir. Bu tasavvur, yer yer kitâbî bilgiler içerse de, orta çağ zihniyetinden kurtulamayan insan üstü bir peygamber tasavvurudur ve bazı tasavvufî anlayışlarla desteklenmiştir. Buna Alevî-Bektaşîlerin şifahî geleneklerine bağlı olarak ürettikleri menkıbevî kıssalar eklenince bu peygamber tasavvuru karmaşık ve mitolojik bir hâle bürünmüştür. Böyle bir peygamber tasavvurunun düzeltilmesi ve Kur'anî peygamber anlayışının hakim kılınması için, Türkiye'de Alevî-Bektaşî zümrelerin varlığını da dikkate alan, üretken, verimli ve düzenli bir din eğitim sisteminin geliştirilmesi; uygulamada yaygın eğitim araçları kullanılarak formal ve informal eğitim metotlarına başvurulması kaçınılmazdır. Böylece hûrafe ve menkıbelerle örülü halk inançlarından giderek daha kitâbî ve rasyonel dinî bilgilerin hakim olacağı bir toplumun oluşmasına katkı sağlayacaktır. Bu içinde yaşadığımız "bilgi çağı ve bilgi toplumu"nun vazgeçilmez gerekliliğidir.

Kaynaklar

- A.Yaşar Ocak, "Alevî" md., *DİA*, II, İstanbul,
- Abdurrahman Güzel, *Hacı Bektaş Velî ve Makâlât*, 2.baskı, Ankara 2002.
- Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Ankara 2000,
- Besim Atalay, *Bektâşîlik ve Edebiyatı*, İstanbul,
- Buyruk*, haz. A. A. Atalay, İstanbul, 1993.
- Buyruk*, haz. S. Aytekin, Ankara 1957.
- E. Ruhi Fırlalı, *Türkiye 'de Alevîlik Bektâşîlik*, Ankara 1990,
- Hacı Bektaş Velî, *Makâlât*, haz. E.Çoşan, İstanbul trz.,1.
- Haydar Kaya, *Musâhiplik*, İstanbul, 1989.
- İ. Zeki Eyüboğlu, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik*, İstanbul 1990.
- İbrahim Arslanoğlu, *Şah İsmail Hatayî ve Anadolu Hatayîleri*, İstanbul 1992
- İrené Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar, Alevîlik-Bektâşîlik Araştırmaları*, çev., T. Alptekin, İstanbul 1993
- İsmail Özmen, *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, I-V, Ankara 1998.
- M. Fuad Köprülü, "Bektâşîlik" md. *İA*, Ankara
- M. Hayri Kırbasoğlu, "Hz. Peygamber Tasavvurunun Dönüşümü: Paradigma'dan Paragon'a Paragon'dan Kozmik İlkeye", *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu (Tebliğler)*, 19-20 Nisan 2001, Isparta.
- M. Kamil eş-Şeybî, *es-Sıla Beyne't-Tasavvuf ve Teşeyyü'*, 3. Baskı, Beyrut 1982.
- M. Zeki, Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, 3. baskı, İstanbul 1983.
- Mehmet Demirci, "Nûr-ı Muhammed", *DEÜİFD*, c.I, İzmir, 1983.
- Razavî, *Fütüvvetnâme-i Kebîr*, Millet Ktb. Şer'iyeye 902.
- Seyyid Hüseyin, *Şerhu Hutbetü'l-Beyân*, Süleymâniye Ktb. Laleli 1496.
- Y. Ziya Yörükân, "Anadolu Alevîleri Tahtacılar", *Daru'l-Fünûn İlahiyat Fak. Mec.*, sene 2, S. 8, 1928.
- Yemînî, *Hz. Ali'nin Faziletnâmesi*, 6. baskı, çev., A. Altınkaş., İstanbul 1994.